

НИКОЛАЙ ЗЕРКАЛЬ
г. Николаев

СЛОЖНЫЕ ПЕРЕПЛЕТЕНИЯ СУДЬБЫ: ПУТЬ ОБЫЧНЫХ ГЕРОЕВ В УСТНОЙ ИСТОРИИ ПОВСЕДНЕВНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ЖИЗНИ СОФИЙЧУКА АЛЕКСАНДРА АЛЕКСАНДРОВИЧА)

Современное Украинское государство вынуждено доказывать свое право на жизнь не только политически, но также и вооруженным сопротивлением захватчикам. Продолжающаяся с 2014 г. вооруженная агрессия на Востоке Украины демонстрирует большое количество примеров самопожертвования и патриотизма. Вследствие того, что вооруженный конфликт продолжается и по сей день – большинство информации из официальных источников остается засекреченной и недоступной для научного исследования, но существует возможность получить информацию от непосредственных участников. Главной целью исследования является изучение личных впечатлений участника исторического события и критический анализ предпосылок, побудивших человека стать патриотом и героем сегодня. Результаты исследования могут оказаться полезными при подготовке военно-патриотических мероприятий для учителей, а также в качестве исторического источника для ученых.

Ключевые слова: патриот, оккупант, воспитание, родина, мирное время, вооруженная агрессия, плен, обмен, защитник.

Стаття надійшла до редколегії 20.05.2018

УДК 94(477)«19»

НІНА МОРОЗ

м. Дніпро

ninamoroz86@gmail.com

ФОРМУВАННЯ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ (1989–2004 рр.)

У статті висвітлюється процес становлення та розвитку політичних партій України, їх вплив на розбудову демократичних процесів. Аналізується поняття політичний плюралізм, його значення для формування громадянського суспільства. Характеризується виборчий процес, як відображення сформованості політичних партій.

Ключові слова: громадянське суспільство, плюралізм, партії, багатопартійність, вибори.

Сучасний етап розвитку й становлення громадянського суспільства в Україні є складним і суперечливим, зважаючи на протиріччя суспільно-політичного, соціально-економічного, духовного планів. Однак на державному рівні зроблено спробу окреслити таку модель та вживати комплексних заходів щодо її реалізації завдяки співпраці й діалогу влади, держави, суспільства, громадськості, медійників. 26 лютого 2016 року Президент України затвердив указом Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки [28]. Очевидно, що розбудова громадянського суспільства в Україні сьогодні – одне з першочергових суспільних завдань.

Передумовою перетворення суспільства на громадянське є багатопартійність. Партії як невід’ємний інститут політичної системи, значною мірою впливають на всі сфери суспільного життя. Таким чином, вони пов’язують інтереси суспільства з інтересами держави.

Мета статті – з’ясувати особливості суспільно-політичного життя України в контексті формування багатопартійності, а також проаналізувати процес впливу політичних партій на громадянське суспільство.

Зважаючи на важливість даної проблеми для українського державотворення, сучасні науковці приділяли значну увагу питанню політичних партій та партійному

будівництву на тлі розгортання демократичних процесів та їх впливу на становлення громадянського суспільства. У даному контексті варто виділити праці Т. Астахової [1], В. Лебедюк [16], В. Лемака [17], Я. Малик [20], Ю. Якименко [31], Ю. Шведа [30] та ін. А також науковці які займались дослідженням діяльності певних політичних партій І. Коваленко [12], В. Ковтун [13], С. Кульчицький [15], Т. Марискевич [19], Р. Шуста, І. Підкова [29].

Зважаючи на те, що громадянське суспільство в Україні виникає як вісник демократичних змін, важливу роль в цьому процесі відіграє політичний плюралізм, тобто рівні, гарантовані Конституцією і законами України можливості боротьби за державну владу, а також впливу на неї різних соціальних груп через відповідні політичні партії, правовий статус яких врегульований законами [18, 13]. Історичний досвід демонструє, що монополія владних функцій однією партією вкрай негативно позначається на суспільному розвитку, адже в такому разі проходять процеси взаємовідчуження влади й суспільства, втрачається інтерес громадян до політичного життя. Тому саме із багатопартійною системою пов'язується розбудова громадянського суспільства.

Появі українських політичних партій передувала діяльність політичних клубів, спілок, товариств та рухів. Громадський рух існував і на теренах СРСР (комсомол, профспілки, товариство «Знання», творчі спілки і т.д.), однак ці громадські організації діяли за умов прямого чи опосередкованого підпорядкування правлячої на той час комуністичній партії [4]. У складі формалізованих і політизованих громадських об'єднань неможливо було у повній мірі реалізувати права й свободи громадян. Тому в сприятливий час перебудовчих процесів у 1985–1990 рр. почали виникати «неформальні» (тобто непартійні, некомсомольські) громадські організації.

Всеукраїнського характеру діяльність цих організацій почала набувати лише із 1989 р. Програмні цілі неформальних громадських об'єднань обумовлювалися суспільно-політичною ситуацією в країні. З початку їхньої діяльності радикальних гасел щодо держав-

ного та суспільного розвитку не було запропоновано. Адже існувала цензура, продовжувала діяти ще досить потужна консервативна КПРС, була відсутня масова підтримка громадян. Тому такі організації як Народний Рух України, «Товариство Лева», Товариство української мови ім. Т. Шевченка орієнтувалися тоді лише на необхідність реформування радянської системи, гасла за незалежність, як важливу передумову громадянського суспільства, ще не лунали. Зі зміною політичної ситуації в 1990 р. їхні програмні цілі набувають більш радикального характеру. «Неформали» відійшли від комуністичної ідеології, почали пропагувати ідеї державного суверенітету України, політичного та економічного плюралізму [5].

За період 1989 р. в Україні було створено всеукраїнські громадські організації, вільні від компартійної опіки – «Зелений Світ», «Меморіал», молодіжні й студентські організації, які об'єднали значну частину української молоді, творчої та науково-технічної інтелігенції, робітників і колишніх дисидентів. Завдяки їхній активній діяльності відбулася поступова лібералізація компартійного режиму. Опозиційний рух почав набувати ознак масовості й присутності в кожному регіоні [12, 48–49].

Одним із основних засобів тиску на владу стає мітинг та сила. «Гасла на мітингах, як зазначає П. Токар, – мали протилежний характер офіційній ідеології: альтернативою соціалізму поставлений капіталізм, інтернаціоналізму – націоналізм, державному червоному прапору – синьо-жовтий і т.п.» [9, 226]. Таким чином, початкова самоідентифікація рухів і політичних організацій відбувалася через пошук «ворогів».

Переломною подією в становленні політичних партій як інституту громадянського суспільства можна назвати прийняття 9 жовтня 1990 р. Закону СРСР «Про громадські об'єднання». До таких організацій були віднесені «добровільні формування, що виникли як результат вільного волевиявлення громадян, які об'єдналися на основі спільності інтересів» [22]. Громадськими об'єднаннями були визнані політичні партії, масові рухи, профспілки, жіночі, ветеранські організації,

організації інвалідів, молодіжні та дитячі організації, добровільні товариства, фонди, творчі спілки та інші об'єднання громадян.

Для розбудови громадянського суспільства на теренах України важливими були такі положення документу: заборона державним органам втручатися в діяльність громадських об'єднань; вони отримали право брати участь у формуванні та роботі органів державної влади; громадські об'єднання набули права законодавчої ініціативи, а також захищати інтереси своїх членів у державних та громадських органах [22].

Створення першої політичної партії на теренах українських земель мало відбутися ще в листопаді 1989 р. Тоді лідери громадської організації Українська Гельсінська Спілка дискутували щодо реорганізації її в політичну партію, проте лише 29-30 квітня 1990 р. в Києві провели з'їзд УГС й ухвалили рішення про перетворення її в Українську республіканську партію (УРП) [29]. В програмі новоствореної партії засуджувалася комуністична ідеологія, пропагувалися ідеї націоналізації власності КПРС в Україні тощо. Головною програмною метою проголошувалося створення Української незалежної соборної держави. На фоні «державної невизначеності» інших політичних сил, це було досить радикально.

Першим головою УРП став дисидент Левоко Лук'яненко. До її складу перейшли не всі члени УГС. В. Чорновіл та ще одинадцять делегатів підписали заяву, якою відмежувалися від новоствореної партії, звинувачуючи її в тому, що вона базується на авторитарних засадах [29]. Після довгих зволікань з боку ще радянських органів реєстрації, 15 листопада 1990 р. Міністерством юстиції УРСР УРП зареєстровано першою в Україні політичною партією.

Попри безсумнівну важливість діяльності громадських організацій для консолідації суспільства навколо ідей соборності України та її незалежності, все ж реальне оформлення політичного плюралізму в Україні більшість дослідників пов'язують з утворенням Народного Руху України (НРУ). Рух фактично став першою політичною організацією, яка відкрито оголосила про свій намір боротися полі-

тичними методами за владу. Поява і діяльність Руху засвідчили, що монополії КПРС у політичній сфері прийшов кінець.

Створення народних фронтів у прибалтійських республіках восени 1988 р. активізувало процес створення НРУ. У листопаді 1988 р. при Спілці письменників України та в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка було створено ініціативні групи сприяння перебудові. У січні 1989 р. проект програми НРУ підтримали збори трудового колективу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка й загальні збори Київської письменницької організації. А 16 лютого 1989 р. проект програми НРУ було опубліковано в газеті «Літературна Україна». ЦК Компартії України дав дозвіл на публікацію, щоб розпочати викривально-каральну акцію за участю громадських діячів та трудових колективів. Але М. Горбачов, перебуваючи в лютому 1989 р. в Києві, підтримав письменників, оскільки не вбачав у таких подіях політичної небезпеки [15, 11].

На відміну від УРП, програмні гасла НРУ були сформульовані більш обережно й помірковано. Так, основною метою організації проголошувалося «сприяння чинній владі у створенні й функціонуванні такого демократичного механізму, який слугував би розвитку суспільства, ґрунтованого на справжньому народовладді та збалансованій економіці, що відповідає передусім потребам українського народу та всього населення України, суспільства, де були б неможливі будь-які порушення соціальних, політичних, господарських та екологічних прав людини» [19, 498]. Навесні та влітку 1989 р. в областях України пройшли установчі конференції прихильників Руху, а 8–10 вересня 1989 р. у Києві відбувся Установчий з'їзд за участю 1109 делегатів, який формалізував створення «Народного Руху України за перебудову» [27, 74].

9 лютого 1990 р. Рада Міністрів УРСР зареєструвала НРУ як громадсько-політичну організацію. Учасники Руху стали ініціаторами проведення масових суспільно-культурних акцій: 21 січня 1990 р. – «живий ланцюг» між Львовом і Києвом, присвячений річниці проголошення дня Злуки УНР і ЗУНР, святкування 500-ліття запорізького козацтва на Нікопольщині й Запоріжжі та ін. [30]. Завдяки

своїй поміркованості й виваженості, Руху вдалось об'єднати людей найрізноманітніших політичних поглядів – від комуністів-реформаторів до членів Української Гельсінської Спілки. Це був час консолідації на ґрунті необхідності боротьби за національне, духовне, економічне й політичне відродження України [13, 78].

Процес підготовки до парламентських виборів 1994 р. став каталізатором для оформлення нових політичних сил. Станом на 1 січня 1992 р. офіційний статус мало 11 партій, а також 189 громадських організацій [30]. За період 1989–1993 рр. до політичної орбіти новоствореної держави увійшли Українська національна партія, Українська християнсько-демократична партія, Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України», Українська консервативна республіканська партія та інші, програми яких характеризувалися непримиренним антикомунізмом.

Серед праворадикальних партій варто відзначити Українську міжпартійну асамблею, яка з 1991 р. почала називатися УНА (Українська національна асамблея). Створена як об'єднання кількох організацій, УНА виступала із закликами бойкоту виборів до ВР УРСР, рішуче вимагала відродження національної мови та культури. Та через ідейні розбіжності в партії стався розкол, її вплив на суспільство поступово зменшився [20, 214].

У першій половині 90-х років було утворено СПУ, Селянську ПУ, КУН, КПУ, ОУН, СДПУ та ряд інших. Динаміку створення політичних партій демонструють такі дані. Якщо до проголошення незалежності в Україні було зареєстровано 4 партії, то в грудні 1993 р. – 27, в березні 1997 р. – близько 40; в березні 1998 р. – більше 50, в 1999 р. – понад 70; в 2000 – більше 100 [20, 11].

В умовах наростаючої кризи їхня діяльність обмежилась фактично гострою критикою роботи Верховної Ради, виконавчої влади і президента. Злагоджених дій для вирішення суспільних проблем не було. Політичні партії лише декларували захист інтересів народу, а насправді не зуміли попередити жорстокий експеримент над населенням України, який увійшов в історію як «реформи

шляхом лібералізації», що привели до спаду виробництва, зростання зовнішнього боргу країни [20, 230].

Свідченням консервативності тодішнього суспільства стала перемога на виборах 1994 р. комуністів – 90 депутатських мандатів, але й Рух отримав 20 місць у Верховній Раді, Селянська партія України – 18, Соціалістична – 14. Народними депутатами стали 227 осіб, котрі не належали до жодної із партій [10]. Найбільшого успіху на виборах домоглися ліві партії, які вибороли третину мандатів. Фракції з кількістю депутатів не менше 10 вдалося утворити КПУ, НРУ, СелПУ, СПУ. Парламент поділився на три табори: ліві, праві і центристи. Новобраний 11 жовтня 1994 р. Президент Л. Кучма публічно заявив, що сприятиме утвердженню політичного плюралізму та багатопартійності, закликав до загальнонаціональної згоди та консолідації зусиль усіх гілок влади та політичних партій і рухів.

Слід віддати належне окремим політичним партіям, які активно включилися в процес підготовки нової Конституції. Досить пристойні проекти Основного закону розробили ХДПУ, УРП, КУН. Довготривалий конституційний процес закінчився в ніч з 27 на 28 червня 1996 р. прийняттям Конституції України, яка проголосила політичну багатоманітність, закріпила політичні права і свободи громадян держави [14]. 1996–1998 рр. характеризуються становлення багатопартійної системи в рамках впровадження конституційних норм в життя. Довгоочікуваний основний закон держави не поспішали виконувати ні парламент в цілому (мав прийняти ще 60 законів для правового регулювання різних сфер життя), ні народні депутати, які відмовлялися навіть скласти присягу на вірність українському народові.

Вибори 1998 р. спростували міф про начебто завелику кількість партій. Лише 8 політичних сил подолали встановлений новим виборчим законом 4% виборчий бар'єр. Найбільше голосів прогнозовано набрали комуністи (24,7%), блок Соціалістичної та Селянської партій (8,6%). Навіть по спливу семи років після здобуття незалежності в Україні ще досить потужною залишалася Комуністична партія України. Це свідчило не тільки про

консервативність у поглядах виборців, а й про те, що їм не запропоновано достойної альтернативи у політичному виборі. Про реальний вплив суспільства на владу з допомогою такого інструменту як політичні партії, не йшлося.

Свідченням поступального й еволюційного розвитку політичної системи, готовністю до діалогу та розбудови інститутів громадянського суспільства, виступає, на наш погляд, наявність та конструктивна діяльність опозиції до існуючої державної влади. На кінець 90-х років діяли ліве та праве крило політичної опозиції. Ліве було представлене комуністичною, соціалістичною і селянською партіями. Вони боролися із владою політичними гаслами, виступаючи із закликами до боротьби із корупцією, негайної компенсації громадянам втрачених заощаджень і т.п. [1].

У такій політичній конфронтації і деструктивному полі для розбудови громадянського суспільства, Україна прожила до чергової виборчої кампанії 2002 р. до парламенту. Варто наголосити також що до початку 2000-х років уряд не мав підтримки в парламенті у вигляді конституційної більшості. Так, на кінець 1999 р. із 573 законодавчих ініціатив уряду, парламент затвердив лише 171, із 27 законопроектів, визначених Президентом до розгляду як невідкладні, проголосували лише 9. Тому однією із першочергових задач стало налагодження співпраці із урядом та президентом. Вже в квітні 2000 р. Верховна Рада затвердила програму уряду «Реформи заради благоустрою».

Напередодні виборів до парламенту 2002 р. значно активізувалися політичні партії. В першій половині 2000 р. відбулися їхні з'їзди, проводилися дискусії, круглі столи. Так, 22 квітня відбувся з'їзд народно-демократичної партії, який визначив пріоритети діяльності в найближчі роки та висловився зі політику діючого президента. З'їзди політичних сил лівого спрямування (соціалістів, комуністів) засуджували діяльність чинної влади. А комуністи в червні 2000 р. заявили, що «не можна йти вперед, не рухаючись до соціалізму». Праві політичні сили (НРУ, УРП, КУН) публічно висловлювалися за політику Л. Кучми. Такий стан речей свідчив про одне – в грома-

дянському суспільстві, яке надзвичайно повільно формувалося на теренах України, не було єдності. Була відсутня ідея, котра б консолідувала усе суспільство на вирішення пріоритетних завдань.

Визначальним чинником виборів 2002 р. став адмінресурс. Політолог і політик М. Томенко відзначав: «вперше в історії України Президент держави відкрито дав чітку вказівку всім структурам виконавчої влади зайняти найактивнішу позицію у виборчому процесі» [26, 5]. Парламентські вибори засвідчили, що використання адмінресурсу уможливило формування представницьких органів недемократичним шляхом, адже відбувалось нівелювання реальних результатів виборців. М. Бучин вказує, що адмінресурс був використаний ще під час референдуму 16 квітня 2000 р. Використання адмінресурсу стало сприйматися як обов'язкова умова перемоги на виборах [3]. Його застосування негативно вплинуло на громадську думку. За результатами опитування Центру Разумкова, лише 4,6% громадян вірили в те, що вибори 2002 р. будуть чесними, цей показник був у 4 рази менший за 1994 р. [6, 3].

Вибори до Верховної Ради 2002 р. продемонстрували певні якісні зрушення в функціонуванні політичних партій як інституту громадянського суспільства. Перемогу отримав «Блок В. Ющенка «Наша Україна» (70 мандатів). Комуністи вперше за всю історію незалежної України втратили лідерські позиції, отримавши 59 місць в парламенті. Українським партіям почали більше довіряти виборці. Вкажемо, що на виборах 2002 р. у два рази зменшилась кількість виборців, які голосували проти всіх. Можна констатувати і початок формування двопартійної системи західного зразка. Адже виборчі змагання проходили між опозиційним блоком «Наша Україна» і провладним «За єдину Україну» [17, 18].

Різке зростання політичної участі громадян України в останній період президентської виборчої кампанії 2004 р., протистояння влади та опозиції за підтримки сотень тисяч людей з епіцентром на Майдані Незалежності у Києві, визнання Верховним Судом України другого туру президентських виборів недійсними та призначення повторного голосування,

перемога опозиційного кандидата В. Ющенка – всі ці події вже стійко утвердились у свідомості пересічного українця як «помаранчева революція».

Події 2004 р. значно вплинули на такий індикатор політичного життя в країні і свідомості людей, як «політична ефективність». Це відчуття пересічною людиною можливості впливати на політичний процес. На початку 2004 р. лише 18% українських громадян вірили, що найближчий час їхнє життя поліпшиться. Події листопада – грудня 2004 р. позитивно вплинули на суспільну свідомість. На початок 2005 р. спостерігалось зростання довіри до президента, уряду, парламенту, партій та їхніх лідерів, і що, найголовніше, «усвідомлення власної політичної ефективності» та соціального оптимізму. [2, 55].

Таким чином, діяльність неформальних громадських організацій еволюціонувала від стриманих гасел реформування радянської системи до проголошення незалежної держави. Клуби однодумців переростали в місцеві осередки, регіональні організації набували всеукраїнського масштабу діяльності. Учасники громадських організацій отримали важливий для подальшого політичного життя політичний і соціальний досвід. Вище перераховані процеси стали сприятливим підґрунтям для формування політичного плюралізму на теренах України. Таким чином, в роки незалежності в Україні почали закладатися основи важливої для громадянського суспільства багатопартійної системи, що мала сприяти становленню політичного плюралізму. Політичні партії формували своє політичне обличчя, йшов пошук соціальної бази. Але значна кількість новостворених політичних сил були маловпливові.

Основні ключові недоліки українських партій полягали в ідеологічній нестійкості, відсутності регулярної активності, зосередженні на вирішенні електоральних завдань. Українські політичні партії не змогли стати дієвим механізмом впливу громадянського суспільства на державні органи, на вироблення політичного курсу, не перетворилися в трансляторів інтересів широких верств населення. Суспільство в Україні не виробило механізмів впливу на політичні партії для конт-

ролю за дотриманням передвиборних програм, а також щодо якісної участі у формуванні уряду та коаліції.

Список використаних джерел

1. Астахова Т. В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Arpdi/2012_64/Astakhova.pdf.
2. Бортніков В. Політична участь громадян в умовах демократичного переходу // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2007. – №87– 88. – С. 55.
3. Бучин М. Адмінресурс як невід’ємний елемент виборчої практики сучасної України. Політична наука в Україні. Стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10–11 травня 2007 року). Укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. Львів: ЦПД, 2008. – 308 с. Режим доступу: <http://postua.info/buchyn.htm>.
4. Горобчишина С.А. Як голосують селяни? Забезпечення усвідомленого вибору. Київ: Укр. незалеж. центр політ. досліджень, 2005. – 124 с.
5. Дітковська О. С. Розвиток політико- правових основ діяльності радянських громадських організацій // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 38. – С. 104–108.
6. Жданов І. Вибори – 2002: соло для адміністративного ресурсу? // Дзеркало тижня. – 2002. – №50 (374). – С.3.
7. Жители шахтерской столицы в «передвыборной апатии» // День. – 2006. – 9 лютого.
8. Зареєстровано ще одну партію. Партію зелених України // Радянська Україна. – 1991. – 30 травня. – С. 2.
9. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття: монографія. / Під ред. А. Круглашова і М. Токаря. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. – 552 с.
10. Історія українських виборів: довідник «Орієнтири виборця 2002» [Матеріали сайту Лабораторія законодавчих ініціатив]. Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=publication&id=8&ar_
11. Касьянов Г. Україна 1991– 2007: нариси новітньої історії. Київ: Наш час, 2007. – 432 с.
12. Коваленко І. Історичний розвиток партії зелених в незалежній Україні. // Наука, релігія і суспільство. – 2008. – № 2. – С. 48–52.
13. Ковтун В. Історія Народного Руху України. Киев: Факт, 1999. – 408 с.
14. Конституція України від 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 996. – № 30. – С.141.
15. Кульчицький С.В. Народження Народного Руху України // Український історичний журнал. – 2010. – №1. – С. 8– 22.
16. Лебедюк В. Політичні партії в Україні: визначення організаційного типу. // Демократичне врядування. – 2009. – № 4. <http://eprints.oa.edu.ua/846/1/>
17. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання // Право України. – 2010. – № 7. – С. 18–23.
18. Лукаш С. Політичний плюралізм як принцип конституційного ладу / С. Лукаш // Віче. – 1997. – № 7. – С. 13– 23.

19. Марискевич Т. Народний Рух України: довідник з історії України. – Київ, – 2001. – 498 с.
20. Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX– XX ст.) / Малик Я.Й., Вол Б.Д., Гелей С.Д. та ін. – Львів: Світ, 2001. – 296 с.
21. Новіков М.М. Об'єднання громадян в механізмі взаємодії держави і громадського суспільства: автореф. на здоб. наук. ступеня канд. юридич. наук за спеціальністю 12.00.01.– Харків, 2002. – 18 с.
22. Об общественных объединениях: Закон СССР от 09.10.1990 р. Режим доступу: <http://www.bestpravo.ru/federalnoje/gn-normy/w5r.htm>.
23. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку. Редкол.: Ф.М. Рудич (голова) та ін. Київ: Парламентське вид-во, 1998. – 352 с.
24. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – С. 504.
25. Про політичні партії в Україні: Закон України 5 квітня 2001р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №23. – Ст. 118.
26. Томенко М. Законодавча, виконавча і судова влада України до і після виборів 2002 р. // Універсум. – 2002. – № 9–10. – С. 5.
27. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого: Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову. – К., 2000. – С. 74.
28. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26.02.2016 р. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
29. Українська республіканська партія. В 3 томах. Таблиці і графіки / За ред. І. Підкови та Р. Шуста. Київ: Генеза, 1999. – Т. 3. – (Р–Я). – 688 с.
30. Шведа Ю. Партійна система незалежної України: етапи трансформації // Український науковий журнал. «Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації». – 2009. – №3. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/140>.
31. Якименко Ю.В. Громадська думка як фактор еволюції партійної системи України // Політологічний вісник. Збірник наук. праць. – Київ, 2010. – Вип. 46. – С. 310– 319.

NINA MOROZ

Dnipro

FORMATION OF MOST PARTICIPATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN CIVIL SOCIETY (1989– 2004)

The article covers the process of formation and development of political parties of Ukraine, their influence on the development of democratic processes. The concept of political pluralism, its importance for the formation of civil society is analyzed. Characterized by the electoral process as a reflection of the formation of political parties.

Keywords: civil society, pluralism, parties, multiparty, elections.

НИНА МОРОЗ

г. Днепр

ФОРМИРОВАНИЕ МНОГОПАРТИЙНОСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА УКРАИНЫ (1989–2004 гг.)

В статье освещается процесс становления и развития политических партий Украины, их влияние на развитие демократических процессов. Анализируется понятие политической плюрализм, его значение для формирования гражданского общества. Характеризуется избирательный процесс, как отражение сформированности политических партий.

Ключевые слова: гражданское общество, плюрализм, партии, многопартийность, выборы.

Стаття надійшла до редколегії 20.05.2018